

Mikko Korhonen 1936–1991

19. elokuuta kuoli lyhyen sairauden jälkeeseen tutkijaprofessori Veli-Mikko Korhonen. Hän oli syntynyt Kuopiossa 14. 10. 1936, päässyt ylioppilaaksi Kuopion klassillisesta lyseosta 1955 ja väitellyt filosofian tohtoriksi 1967. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielen-tutkimuksen henkilökohtainen ylimääräinen professori hänestä tuli 1973 ja Suomen Akatemian tutkijaprofessori

1990. Hän toimi aktiivisesti monissa alansa järjestöissä, mm. Suomalais-ugrilaisen Seuran sihteerinä 1965–75, esimiehenä 1980–90, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtokunnan puheenjohtajana 1979–82 ja opetusministeriön ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiain neuvottelukunnan puheenjohtajana vuodesta 1984. Suomalaisen Tiedeakatemian ja Virittäjän toimitusneuvoston jäsen Korhonen oli vuodesta 1973.

Mikko Korhosen tutkimusalueita olivat uralilaisen kielikunnan rakenne ja historia, erityisesti lappologia, kielen esihistoria, typologia ja oppihistoria. V. 1960 Virittäjässä ilmestyneessä esikois-tutkielmassaan hän käsitteli *heittää*-verbin semantiikkaa. Eriteltyään tämän verbin toistakymmentä merkitystä suomen murteissa ja lähisukukielissä kirjoittaja päätyi pitämään alkuperäisenä merkityksenä 'viskata', josta sitten jo varhain kantasuomalaisena aikana lienee tapahtunut merkityksenkehitys 'panna, sijoittaa viskaten, paiskaten' > 'panna, sijoittaa, laskea'.

Mikko Korhonen nousi uralistiikan keskeisten tutkijoiden joukkoon lappologina. Ensimmäisenä laajana työnä valmistui vuonna 1967 teoksen »Die Konjugation im Lappischen» ensimmäinen osa, joka käsitteli lapin finiittimuotoja ja oli samalla akateeminen väitöskirja, ja sen toinen, nominaalimuodoille omistettu osa ilmestyi 1974. Näiden esikuvallisten tutkimusten, yhteensä n. 600 sivua, arvioitiin vieneen tiedettä eteenpäin paitsi lapin tutkimuksessa koko fennougristiikan alueella. Arvosteluissa kiitettiin näiden teosten huomattavien

tieteellisten tulosten lisäksi niiden selvää ja havainnollista esitystapaa.

Jo pari vuotta väitöskirjan ilmestymisen jälkeen kohautti lingvististä maailmaa Korhosen Finnisch-ugrische Forschungenissa ilmestynyt etevä tutkimus »Die Entwicklung der morphologischen Methode im Lappischen» (1969). Se käsitteli lapin kielen taivutusta ja taivutuksen kehitystä eri murteissa kantalapista nykyaikaan. Siinä näkyivät selvästi tekijälleen myöhemmin niin ominaiset laajat linjanvedot, kytkennät kielen typologisiin muutoksiin ja rinnastukset toisiin kieliin. Kävi vakuuttavasti ilmi, että lappia ei voida pitää agglutinoivana kielinä. Tutkimuksessa käytettiin myös tilastollisia ja informaatioteoreettisia menetelmiä. Tämä tutkimus avasi uusia näköaloja lappologian lisäksi myös yleiselle kielitieteelle, niin kielihistorian kuin deskriptiivisen kielentutkimuksen kannalta.

Suurten lapin-tutkimustensa lisäksi Mikko Korhonen käsitteli tämän kielen kysymyksiä monessa yhteydessä. Selkeän yleiskatsauksellinen on esitys lapin murteiden keskinäisistä suhteista (Lapin tutkimusseuran vuosikirja V, 1964; ruotsiksi 1981, Uppsala universitet). Siitä ilmenee, miten lapin murteet eroavat toisistaan paitsi äänneopillisesti myös muotoja lauseopillisesti sekä sanastollisesti. Esitelmässään lapin kielen varhaisvaiheista Suomalaisessa Tiedeakatemiassa Korhonen vertaili toisiinsa inarinlappia ja jo viime vuosisadan alkupuolella häipynyttä keminlappia, joilla on yhteisiä, muissa lapin murteissa tuntemattomia piirteitä (STA:n vuosikirja 1977; saksaksi Fenno-Ugrica Suecana 2; 1979). Kirjoittaja piti mahdollisena, että ne ovat hypoteettisen eteläkantalapin jäänteitä tai vaikutteita. Valaisevan tiivistelmän siitä, mitä kielentutkimuksen valossa tiedetään karjalaisten ja saamelaisten yhteyksistä, Korhonen esitti Karjalan syntyseminaarissa 1976 (julkaistu Joensuun korkeakoulun monistesarjassa A, n:o 24 A; 1977).

Lapin ja itämerensuomen preteritin ja

perfektin kieltomuotojen historiaa käsittelevässä artikkelissaan (SUST 150, 1973) Korhonen päätyi käsitykseen, että mm. etelävirossa ja lapissa tavattava kieltotaivutustyyppi *es anna* 'ei antanut' – jossa kieltoverbi on preterissä ja pääverbi preesensissä – on vanhempi kuin vastaava suomen tyyppi. Kuitenkin myös suomen muodostustapa voi olla hyvin vanha. Ilman 'olla'-kopulaa muodostettu *minä en kuullut* muistutti tietysti kehitysvaiheessa enemmän kopulaton preteritiä *minä kuulin* kuin kopulallista perfektinä *minä olen kuullut*. Kun tyyppi *minä en kuullut* joutui kilpailemaan tyyppin *minä esin kuule* kanssa, se syrjäytti jälkimmäisen suurimmassa osassa kielialuetta. Joissakin murteissa taas voitti alkuperäinen kielteinen preteriti.

Lapin metafoonia eli umlaut-ilmiötä koskevan tutkielman (Acta Universitatis Tamperensis, ser. A vol. 26; 1969) tulokset tukevat niitä käsityksiä, joihin on tavallisesti päädytty myös germaanisen metafonian tutkimuksessa. Lapin artikulaatioastetta koskeneessa metafooniassa ei ole ollut mahdollista kosketusassimilaatioteorian mukainen metafonian siirtyminen konsonantiston välityksellä vokaalistoon, ja epätodennäköinen se on ollut artikulaatiopaikkaa koskeneessa metafooniassakin. Lappi ei myöskään tue teoriaa, jonka mukaan metafoonia olisi tapahtunut vain sen aiheuttaneen äänneen kadotessa tai muuttuessa. Samana vuonna ilmestyneessä tutkimuksessaan pääpainottoman tavun vokaalin ja *j:n* regressiivisestä vaikutuksesta liivissä (Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja, n:o 6) Korhonen perusteli laajasti sitä käsitystään, että myös liivin metafoonia, epenteesi ja regressiivinen liudennus voitaisiin selittää etäassimilaation tulokseksi lähtien lapin kaltaisesta liudennussiiirtymästä.

Mikko Korhosen erityisenä tutkimuskohteena oli koltansaame. Fonologian kannalta on merkittävä hänen ehdotuksensa koltanlapin Suonikylän (Sevettijärven) murteen fonemaattiseksi trans-

kriptioksi (Castrenianumin toimitteita 1, 1971). Juuri tätä murretta hän oli itse paikalla tutkinut v. 1960. Koltan fonologiaan hän palasi Suomalais-ugrilaisessa Seurassa pitämässään esitelmässä kolttalaulujen fonologiasta (SUSA 78, 1983). Lapin verbin *gâl'gât* 'pitää, täytyä' syntaktista käyttöä käsitellessään Korhonen ei pidä mahdollisena ratkaista, käytettiinkö verbiä **kelke-* jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä merkityksessä 'täytyä' (SUST 125, 1962). Sen käyttötapojen vierasperäisyyteen hän suhtautuu pidättyvästi. Artikkelissaan »Ikivanhan opposition heijastusta vai myöhäistä palautusta?» (1973) Korhonen selitti erään kenttänauhoituksissaan huomaamansa koltanlapin äännepiirteiden. Yhdessä Jouni Mosnikoffin ja Pekka Sammallahden kanssa hän laati koltansaamen oppaan (Castrenianumin toimitteita 4, 1973). Hänen tutkimusohjelmaansa olisi kuulunut myös itse nauhoitettujen koltanlappalaisten tekstien julkaiseminen.

Tutkijan lappologin uran synteessä voitaisiin pitää hänen käsikirjaansa »Johdatus lapin kielen historiaan» (1981). Tämä koko kielen vaiheita koskeva lähes 400-sivuinen kokoava esitys perustui paljolti laatijansa omiin tutkimuksiin etenkin morfologian ja morfofonologian osalta. Tämäkin teos on kirjoitettu tekijälleen ominaisella jäntevällä ja täsmällisellä kielellä, selkeän havainnollisesti. Korhosen laatima suppea lapin kielen historia sisältyy Denis Sinorin toimittamaan uralilaisten kielten käsikirjaan (1988), jossa on samalta tekijältä myös lapin synkroninen kuvaus.

Mikko Korhonen keskittyi tutkimuksissaan alansa keskeisiin kysymyksiin ja avasi uusia näkökulmia. Jo mainittujen lisäksi on nyt mahdollista viitata vain hänen muutamiin innoittaviin kannanotoihinsa. Hän käsiteli Göttingenin yliopistossa pitämässään esitelmässä kielihistoriallisten rekonstruktioiden luonnetta (julkaistu *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Jahrgang 1974, nr. 3*). Kielten menneisyyden

selvittämiseen ovat käytettävissä filologinen tutkimus, sisäinen rekonstruktio, vertaileva menetelmä ja murremaantiede. Tähdentäen kielihistoriallis-vertailevan menetelmän monia etuja kirjoittaja samalla totesi, että tämä metodi valaisee kuitenkin vain sen, millaisia vaihteluja kantakielessä on vähintään osoitettavissa mutta ei sitä, mitä lisäksi. Mitä kaukaisempiin kantakieliin mennään, sitä säännöllisempiä ovat niitä koskevat rekonstruktio. Tämän hän osoitti hyvin valaisevien esimerkkien avulla. Esityksessä näkyi kielitypologinen aspekti, joka sittemmin sai yhä tärkeämmän sijan tutkijan työssä. Kirjoittaja osoitti, miten vähän vertaileva menetelmä kertoo kantakielen morfologisesta tyologiasta. Tämä esitelmä on pääpiirteissään julkaistu suomeksi yhtenä hänen yhä uudestaan siteerattuna artikkelinaan »Oliko suomalais-ugrilainen kantakieli agglutinoiva?» (Vir. 1974; ranskaksi *Études Finno-Ougriennes XIII*, 1979). Kirjoittaja maalaa siinä muutamien siveltimeen vedoin sellaisia kuvia kielikuntamme menneisyydestä, jollaisille voi etsiä vertauskohtia Paavo Ravilalta.

Esitelmässään Tallinnan FU-kongressissa 1970 Mikko Korhonen sovelsi tunnusmerkkisyyden teoriaa suomalais-ugrialaisten kielten kaususjärjestelmään ja päätyi käsitykseen, että näissä kielissä minne-sijat (illatiivi, latiivi) ovat tunnusmerkittämiä, missä- ja mistä-sijat taas tunnusmerkkisiä. Näiden keskinäinen historiallinen suhde puolestaan on selitettävissä siten, että tunnusmerkitön on primaari ja vanhempi kategoria, josta tunnusmerkkinen on sitten lohjennut. Minne-sijat täyttävät tunnusmerkkittömän kategorian ehdot: ne ovat säännötömämpiä, niillä on runsaammin alakategorioita ja niiden esiintymistajuus on suurempi kuin tunnusmerkkisten sijojen. Esitelmänsijä perusteli väitteitään aineistolla, johon hän oli koonnut lähes 30 000 poimintoa paikallissijojen käytöstä kuudessa kielessä.

Artikkelissaan »Suomen kantakielten kronologiaa» (Virittäjä, 1976) Korhonen

Katsauksia

pyrki sovitteluun kielitieteen ja arkeologian ajoituskriteerejä keskenään. Kenties syvimmin hän oivalsi kielen olemuksen Turun fennougristikongressin esitelmässään uralilaisten kielten strukturaalis-typologisista drifteistä (CIFU V, pars I; 1980. Tässä teoriassa kielten typologisista jaksoista, sykleistä, hän itse asiassa sovelsi kielenkehitykseen luonnontieteilijain havaintoa kaiken elämän jaksottaisuudesta ja pääsi katsomaan kantaauralin taaksekin. Ympyrä esiuralista kantaauraliin, suomalais-ugrilaisiin ja itämerensuomalais-lappalaisiin kieliin näyttää typologisesti kiertäneen ja kiertävän linjaa (?flekteeeraavat) — isoiloivat — agglutinoivat — flekteeeraavat — isoiloivat kielet. Tätä nykyä ovat selvimmän fleksiokieliä lappi, viro ja liivi. Näille kielitypologisille poluille Korhonen pääsi myös suomalais-ugrilaisien kielten sijajärjestelmien kehitystä koskeneessa tutkielmassaan (FUF 43, 1979).

Artikkeli »Onko suomen kieli konservatiivinen» analysoi tieteellisen viileästi tavanomaista käsitystä suomen konservatiivisuudesta ja päättyi tulokseen, että todella arkaistisia ovat suomessa vain ensi tavun vokaalisto, fonotaksi ja morfeemirakenne.

Mikko Korhonen oli kiinnostunut myös tutkimusalansa historiasta. Sitä hän käsitteli mm. Suomalais-ugrilaisen Seuran 100-vuotisjuhlaksi ilmestyneessä kokoomateoksessa Sata vuotta suomen sukua tutkimassa, jossa on runsaat sata sivua hänen kuvauksiaan kuudesta keskeisestä fennougristista. Yksi teema oli József Budenz ja hänen aikansa fennougristiikka (SUSA 81, 1987). V. 1986 ilmestyi Korhosen tieteenhistoriallisesti merkittävä monografia »Finno-ugrian Language Studies in Finland 1828—1918».

Viime vuosina Korhonen pyrki ratkomaan kielen synnyn arvoitusta. Tätä kysymystä hän käsitteli mm. Debrecenin fennougristikongressin plenaariesitelmässään glottogenetiikasta ja kielihistoriasta (julkaistu 1990). Samasta aihepiiristä hän valmisteli laajaa tutkimusta ja ehti-

kin tiettävästi saada sen pääpiirtein valmiiksi.

Yksi Mikko Korhosen aikaavievimmistä töistä oli saattaa painokuntoon pääasiassa Yrjö Wichmannin keräämään aineistoon pohjautuva votjakin sanakirja, jota oli 1940-luvulla toimittanut T. E. Uotila. Korhonen työskenteli teoksen parissa lähes vuosikymmenen, kun koko kirja jouduttiin vielä latomaan kahteen kertaan kirjapainotekniikan muuttumisen vuoksi. Wotjakischer Wortschatz (XXIII + 421 s.) ilmestyi Suomalais-ugrilaisen Seuran Lexica-sarjan 21. niteenä v. 1987.

Alansa tutkimuksen kärkimiehenä Mikko Korhonen joutui ehtimiseen kirjoittamaan fennougristiikan tutkimustuloksista myös erilaisia katsauksia. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen symposiumissa Petroskoissa v. 1974 olivat esitelmöitsijän aiheena suomalaisen lappologian silloiset näkymät (Castrenianumin toimitteita 13, 1975). Luotuaan silmäyksen tutkimuksen menneisiin vaiheisiin ja nykytilanteeseen hän suuntasi katseensa tulevaisuuteen ja kiteytti sopiviksi suomalais-neuvostoliittolaisen tutkimuksen yhteisiksi aihepiireiksi seuraavat: (1) itäläpin dialektologia, (2) itämerensuomalaiset lainasanat lapissa, erityisongelmana itäläpin karjalaislainat, (3) lapin venäläisperäiset lainat ja (4) Suomen ja Karjalan lappalaisperäinen nimitys. Nämä teemat eivät ole menettäneet ajankohtaisuuttaan. Suomen kielen juuria Korhonen kuvasi englanniksi ulkoministeriön julkaisussa Finnish Features (1984). Tämä artikkeli on julkaistu suomeksi, tosin ilman uralilaisten kansojen karttaa, kirjassa Kielestä kiinni (SKS; 1989). Suomalais-unkarilaisessa kääntäjäseminaarissa v. 1978 pitämässään esitelmässä Korhonen tarkasteli yleistajuisesti suomen ja unkarin yhtäläisyyksiä ja eroja ja painotti unkarissa monin tavoin havaittavaa suurempaa konservatiivisuutta suomeen nähden. Suomen vanhimpia kantakieliä luotaa kirjoitus »Muuttuva kieli» (Suomen tieteen ulottuvuuksia, 1978). Tiivis katsaus

nykyisiin suomalais-ugrilaisiin kansoihin on kirjoitus näistä kansoista perestrojkan kaudella (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Bd. 30; 1990). Korhosen suvereeni fennougristiikan tuntemus tulee hyvin esiin myös hänen kymmenissä kirja-arvosteluissaan, merkkipäiväkirjoituksissaan ja muissa julkaisuissaan.

Edesmenneen tutkijan työtoverit saattoivat panna merkille hänen päämäärätietoisuutensa, sitkeytensä ja hänen kykynsä oivaltaa nopeasti olennainen. Hänen peräänantamattomuutensa mittavien teosten julkaisutyössä herätti ihailua. Juuri hän ratkaisi monissa kokouksissa vaikeimmat Gordionin solmut.

Mikko Korhonen oli maailman johtavia fennougristeja. Hänen monet tieteelliset työnsä katkesivat odottamatta. Suunnitteilla ollut uralilaisten kielten historiallistypologinen monografia menetti kirjoittajansa, seuraava fennougristikongressi presidenttinsä, tutkimushanke »Uralilaisten kielten rakenne ja kehitys» johtajansa; tätä projektia voivat edesmenneen etevän tutkijan ja yliopistonopettajan oppilaat kuitenkin jatkaa.

SEPPO SUHONEN

Martti Rapola suomen murteiden tutkijana

»Kielitiede on useiden vuosikymmenien ajan ollut perusteiltaan kielihistoriaa, ja keskeisintä siinä tulee vastakin olemaan kielen kehityksen paljastaminen ja selittäminen. Tämä johtuu käsityksestä, että vain tieto siitä, mistä kieli kaikkine ilmiöineen on peräisin, miten ja milloin kieli on minkin piirteensä omaksunut ja miksi se on kaikilta osiltaan juuri sellainen kuin se kulloinkin on, vain tämä on kielen todellista tuntemusta, kielen tieteellistä hallintaa. Näiden seikkojen sel-

vittämisessä murteet tarjoavat tutkijalle mitä tehokkainta apua, ne ovat tutkijalle yhtä välttämättömiä kuin niiden olemassaolo on olennaista jokaisen kielen elämälle. Kielen tutkija ammentaa tutkimuskohteensa aina ensi kädessä murteista, ja murreainesten vertailu tekee hänelle mahdolliseksi johtopäätösten teon kielellä tapahtuneesta kehityksestä, välillisesti myös kieltä puhuvan yhteisön vaiheista. Murteita vertailemalla hän pyrkii selvyteen kielen ja kansan, sukulaiskieliä vertailemalla taas koko kielikunnan alkuperästä ja muinaisuudesta.» (Rapola, JSM s. 14).

Näitä Martti Rapolan 1940-luvulla kirjoittamia sanoja voisi modernia ilmausta tavoitellen nimittää tuon ajan dialektologin uskontunnukseksi. Siihen näyttää sisältyvän kolme ydinkohtaa: 1) kielitiede on voittopuolisesti kielihistoriaa, 2) murteet ovat kielihistorian keskeinen tutkimuskohde, ja 3) dialektologian hallitseva menetelmä on murteiden vertailu. Tieteenalamme näkökulma on noista päivin huomattavasti avartunut: synkronista ja diakronista tutkimusta ei meidän mielestämme ole syytä asettaa tärkeysjärjestykseen, sillä käytännön työssä ne kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Tutkimuskentän laajeneminen ei sen sijaan ole millään tavoin vähentänyt kielihistorian arvoa sinänsä, ei tehnyt murremateriaalia tarpeettomaksi eikä asettanut vertailevan menetelmän pätevyyttä kyseenalaiseksi. Mutta kuinka on Martti Rapolan ja hänen aikalaistensa murretutkimusten laita? Miten niitä olisi nyt arvioitava? Oikeudenmukaiseen tulokseen voidaan ymmärtääkseni päästä vain silloin, kun niitä tarkastellaan oman aikakautensa saavutuksina ja niiden omista lähtökohdista käsin. Tätä samaahan meiltä vaativat ns. uudet oppisuunnatkin.

Martti Rapolan tieteellinen toiminta kohdistui jo alusta pitäen kahdelle eri taholle: kansanmurteisiin ja kirjakielen, erityisesti vanhaan kirjasuomeen. Painopiste oli toisin ajoin murteiden, toisin ajoin taas kirjakielen puolella, mutta